

Kranzieritz Károly[✧]

Egy huszár siker az első világháborúban*

A Hanvay-hírszerző különítmény fegyverténye

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.1.33

Az első világháborút az elmúlt évtizedekben a lovasság, így a huszárság alkonyának szokás tekinteni. Ennek ellentmond a hanvai Hanvay László főhadnagy vezette hírszerző különítmény fegyverténye. A császári és királyi 9. huszárezred 3. század sikere jól példázta és bizonyította, hogy a huszár csapatnem figyelemre méltó eredményre volt képes, ha a kor követelményeinek figyelembevételével eredeti funkciójával számoltak vele. A huszárság kisebb kötelékben, valamint „rég” alkalmazásával még egy túlerőben, állásaiban lévő ellenséges gyalogságot is képes volt visszavonulásra, terveinek feladására kényszeríteni.

KULCSSZAVAK: első világháború, huszárság, huszárezred, különítmény, rajtaütés

Hussar moments in World War I

Hanvay Intelligence Picket's Feat of Arms

In recent decades, the First World War has been considered the twilight of the cavalry, and therefore the hussars. This is contradicted by the military operations of the intelligence picket commanded by Lieutenant László Hanvay. The success of the 3rd Squadron of the Imperial and Royal 9th Hussar Regiment was a good example and proved that the hussars as a military branch were capable of remarkable results if used for their original function, taking into account the requirements of the time. The hussars, deployed as a minor task force and with their “old” use, were able to force even a dug-in, numerically superior enemy infantry to retreat and abandon their plans.

KEYWORDS: World War I, hussars, hussar regiment, picket, raid

A Nagy Háború vonatkozásában elvitathatatlan tény, hogy az ipari forradalom eredményezte technikai fejlődés a hadviselés minden területén érezte hatását akár közvetlenül, akár közvetetten. A békeévek hadgyakorlatai a legtöbbször egyoldalúan,

✧ Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Ministry of Defence Military History Institute and Museum; e-mail: kranzi0330@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-0884-9861>

* Jelen munka elkészítése az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával és az NKFI Hivatal által kibocsátott Támogatói Okirat alapján (száma: FK 137816), valamint a Károli Gáspár Református Egyetem támogatása révén valósult meg.

az ellenségre gyakorolt hatásra koncentrálni mutatott be egy-egy eszközt vagy eljárást. Az már kevésbé került fókuszba, hogy mindezek milyen morális és fizikai hatást gyakorolhatnak a saját erőkre. Többek között ez az egyoldalúság vezetett oda, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetése a világháború kirobbanásának előestéjén nem ismerte fel a lovasság sebezhetőségét a modern tűzfegyverekkel szemben, és továbbra is elvárta a fegyvernemtől a zártrendű roham végrehajtását.

A háború első hónapjaiban elszenvedett lovassági kudarcok okainak meghatározása összetett kérdés, és jelen cikknek sem tárgya. A téma szempontjából fontos megjegyezni, hogy a huszár csapatnem alkalmazását már békében sem az eredeti, hagyományos keretek között képzelték el. Ezt jól mutatta, hogy a rajtaütés, a portyázás, az üldözés, a felderítés és a biztosítás területén szerzett kiemelkedő képességek a háttérbe szorultak. A Monarchia hadvezetése, ugyanis a „legmagyarabb” csapatnemre többek között az egykori nehézlovasság fő harci alkalmazását, a zártrendű roham végrehajtását kényszerítette, ami az egyik legfőbb képességétől, a harcászati helyzetre történő rugalmas reagálástól fosztotta meg a huszárságot.

A következőekben a rendelkezésre álló levéltári és könyvészeti források segítségével megvizsgáljuk, hogy milyen eredményre is volt képes a császári és királyi 9. huszárezred 3. százada, amely, mint hírszerző különítmény látta el feladatát 1914. október 10. és 13. között.¹ A hanvai Hanvay László főhadnagy vezette különítmény létszáma, valamint a parancsnok döntési szabadsága lehetővé tette azon harcászati eljárások alkalmazását, amely a huszár csapatnemet híressé tette az évszázadok során.

A lovasság szervezése a Monarchiában 1914-ben

Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének lovasságát már békében előre meghatározottan vagy sereglovasságnak, vagy hadosztálylovasságnak – más néven csapatlovasságnak – osztották be, majd e szerint a séma szerint is mozgósították 1914-ben. A sereglovasság olyan magasabbegységbe szervezett – dandár, hadosztály, hadtest – lovasság, amely önállóan képes volt hadműveleti feladatok ellátására. Ezzel szemben a csapatlovasságot más magasabbegységek alá, általában gyaloghadosztályokhoz rendelték századerővel, azzal a céllal, hogy támogassák azok harcát (felderítés, biztosítás stb.).

A Monarchia vezetése ebben a két jól elkülöníthető beosztási rendszerben alkalmazta lovasságát, néhány kivételes esettől eltekintve. A cs. és kir. 9. huszárezred erre jó példa, hiszen állományát vegyesen osztották be, ami az alábbi táblázatból egyértelműen ki is derül. A világháborút ugyanis az ezred 2. és 6. százada csapatlovasságként, míg fennmaradó részei sereglovasságként kezdték meg (1. táblázat). Nem egyedi esetről van szó, ezt lényeges leszögezni. Hasonló figyelhető meg a cs. és kir. 7. és 12. huszárezred esetében is, ahol a lovasezredek nagyobb része lovashadosztályhoz, míg kisebb részük gyaloghadosztályokhoz került.²

1 Babics 1929, 1–7; Schwarzer 1924, 92–95; Henriquez 1930; Markó 1936; Einferr-Landwehr.

2 Markó 1936, 191–192.

A cs. és kir. 9. huszárezred sereglovasságként a cs. és kir. 10. lovashadosztály kötelékébe lett beosztva, amelynek parancsnoka ekkor Gustav Loserth Edler von Hochfelsen vezérőrnagy volt.³ A lovashadosztály állt: a cs. és kir. 4. lovasdandárból (parancsnok: nagybányai Horthy István ezredes),⁴ a cs. és kir. 8. lovasdandárból (parancsnok: Viktor Bauer von Bauernthal ezredes).⁵ A cs. és kir. 8. lovasdandár kötelékébe tartozott a cs. és kir. 9. huszárezred (parancsnoka: herceg Edgár Sulkowski őrnagy)⁶ és a cs. és kir. 12. ulánusezred.

1. táblázat.

A császári és királyi 9. huszárezred állományának beosztása, 1914

(Forrás: saját szerkesztés)

Ezred- parancsnokság, utászsakasz, távíró járóőr	I. osztály- parancsnokság	1. lovasszászad	2. lovasszászad	3. lovasszászad	II. osztály- parancsnokság	4. lovasszászad	5. lovasszászad	6. lovasszászad
cs. és kir. 10. lovashadosztály cs. és kir. 8. lovasdandár			cs. és kir. 48. gyalog- hadosztály	cs. és kir. 10. lovashadosztály cs. és kir. 8. lovasdandár				cs. és kir. 7. (vegyes) gyaloghadosztály

A cs. és kir. 10. lovashadosztály az 1914. szeptemberi, súlyos utóvédharcokkal teli visszavonulást követően szeptember 28-tól október 4-ig Tarnow (ma: Tarnów, Lengyelország) településtől délnyugatra, mint az osztrák–magyar 4. hadsereg tartaléka pihente ki fáradalmait.⁷

A kezdeményezés visszaszerzése érdekében a Monarchia és a német hadvezetés új, támadó hadműveletet dolgozott ki. Ennek megvalósítását a német 9. hadsereg kezdte meg szeptember 28-án, amelyhez október 1. és 3. között az osztrák–magyar 1., majd október 4-én 3. és 4., végül október 5-én a 2. hadsereg csatlakozott.⁸

Az előnyomulól 1., 4. és 3. hadsereg elől az oroszok fokozatosan visszavonultak. Az előnyomulás során az osztrák–magyar 4. hadsereg feladata volt, hogy Rzeszów (ma: Rzeszów, Lengyelország) település irányába nyomuljon előre a San folyó melletti elérése érdekében. A hadsereg és a kötelékébe tartozó lovashadosztályok,

3 Balla 2019, 293.

4 Dernyey 1941, 25.

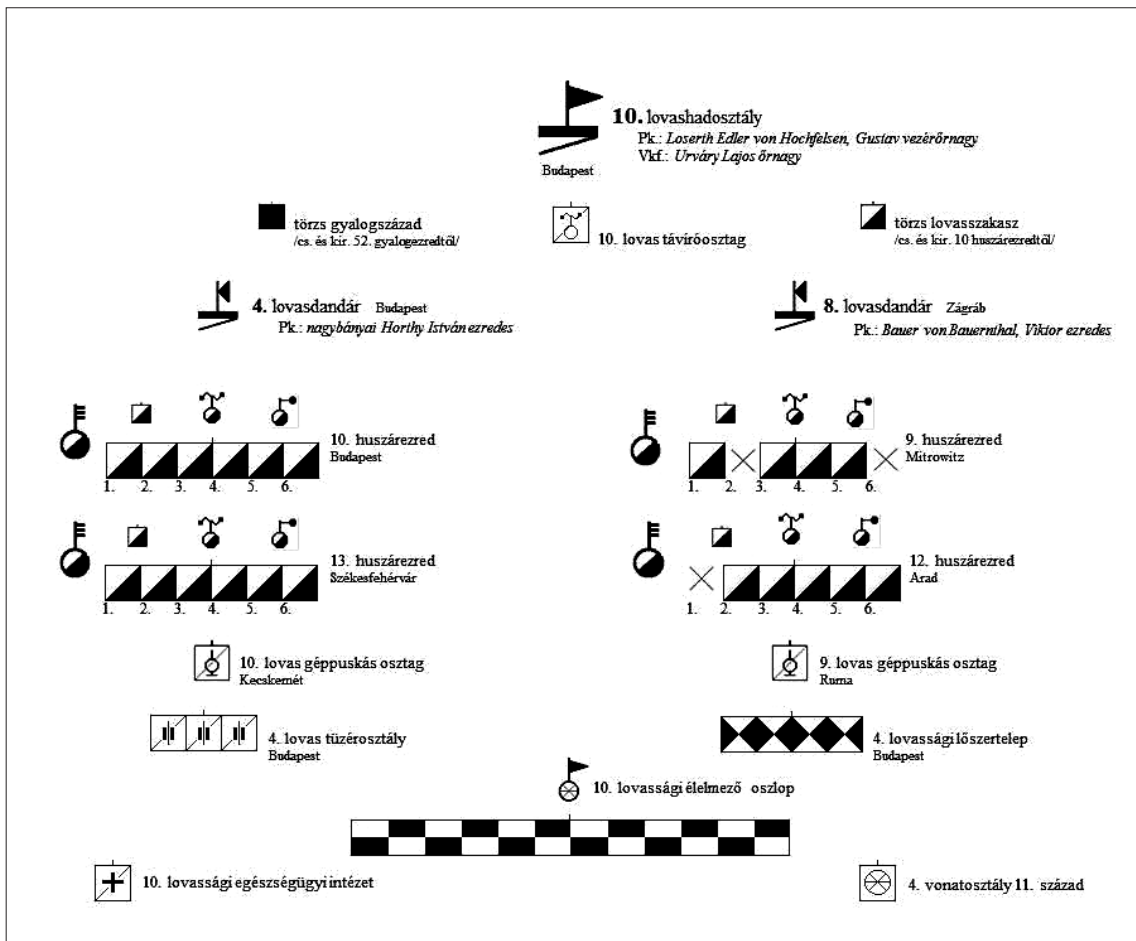
5 Balla 2019, 65–66.

6 Henriquez 1930, 17.

7 Bauer 1922, 2.

8 Markó 1936, 217; Világháború 1934, 75–76.

köztük a cs. és kir. 9. huszárezredet is alárendeltségében tudó cs. és kir. 10. lovashadosztály október 8-án már Rzeszowtól északra Terliczka (ma: Terliczka, Lengyelország) és Łąka (ma: Łąka, Lengyelország) közelében harcolt (1. ábra).⁹ A következő napokban kiküldött hírszerző különítmények feladata a San folyó irányába történő felderítés volt. Ezek egyikét vezette a bevezetőben már említett Hanvay László főhadnagy, aki a cs. és kir. 9. huszárezred 3. századának a parancsnoka volt ekkor.¹⁰

1. ábra.

A cs. és kir. 10. lovashadosztály hadrendje az első világháború kitörésekor
(Saját szerkesztés)

⁹ Világháború 1934, 108.

¹⁰ hanvai Hanvay László főhadnagy a császári és királyi 9. huszárezred I. osztályának 1. századának tisztjeként kezdte meg az első világháborút. A 3. század parancsnokságát 1914. szeptember 19-én veszi át a megbetegedett hihalmi Harmos István századostól. Henriquez 1930, 9. 18; Schematismus 1914, 710.

A cs. és kir. 10. lovashadosztály parancsnokságától 1914. október 10-én parancs érkezett, miszerint Hanvay László főhadnagynak egy vegyes hírszerző különítménnyel reggel 6 órakor a Debinától (ma: Dębina, Lengyelország) nyugatra fekvő Sawa-hídon átkelve a Bialobrzeg (ma: Białobrzegi, Lengyelország) – Gniewczyna (ma: Gniewczyna Tryniecka, Lengyelország) úton Gorzycéig (ma: Gorzyce, Lengyelország) kell előnyomulnia és felderítenie a Wislock (ma: Wisłok) folyó és a vasútvonal között fekvő terepet a San folyóig.¹¹

A különítmény felderítési sávja:

- délről: Lancut (ma: Łańcut, Lengyelország) – Jaroslau (ma: Jarosław, Lengyelország) vasútvonal–Ujezna (ma: Ujezna, Lengyelország) – Wulka-Pelkinska (ma: Wólka Pełkińska, Lengyelország) – San folyó vonal,
- északról: Wislock folyó – Sieniawa (ma: Sieniawa, Lengyelország) a San folyóig.

A hírszerző különítmény zömének a Wislock folyó és a vasútvonal között párhuzamosan Gniewczyna községen át kellett haladnia.¹²

A hírszerző különítmény állománya:¹³

parancsnok: hanvai Hanvay László főhadnagy,
 tisztok: báró Beess-Chrostin János főhadnagy,
 nemes Babics Gyula hadnagy – géppuskás szakasziparancsnok,
 Szilágyi Zoltán hadnagy,
 gróf Wenckheim Béla hadnagy,

cs. és kir. 9. huszárezred kb. 80–100 huszár,

cs. és kir. 9. huszárezred egy géppuskás szakasza (2 db géppuska),

cs. és kir. 4. lovastüzérszázad 1 lövegszakasz (2 db tábori ágyú).

Vegyes hírszerző különítmény

Témánk kibontása előtt szükséges tisztázni, hogy mit is érthetünk, mit is kell érteni a „vegyes hírszerző különítmény” kifejezés alatt. A lovas fegyvernem egyik alapfeladata a felderítés volt, amelynek mindenkor törekvése, hogy a vezetés az ellenség helyzetéről a lehető legrészletesebb képet kapja.¹⁴ Célját és feladatát tekintve megkülönböztetünk közeli és távoli felderítést.

A közeli felderítést az adott csapat-, illetve seregtest szűkebb körletében harcászati célok felderítésére használták. Az erre kiküldött járőrök, kisebb lovas csoportok (kb. 10–12 lovas) létszámukból fakadóan mozgékonyak és gyorsak voltak. Így képesek voltak az ellenséget rejtve megközelíteni, szükség esetén pedig gyorsan rejteni magukat. Az összecsapás lehetőségét nem keresték, nagyobb ellenséges erők elől kitértek. Létszámukból adódóan tűzerejük saját maguk védelmére, biztosításra volt elegendő, esetleg hasonló erejű ellenséges járőr leküzdésére, elűzésére.¹⁵

11 Henriquez 1930, 20.

12 Babics 1929, 3.

13 Henriquez 1930, 23.

14 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 33. §. 213. pont.

15 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 33. §. 223. pont; Rónai Horváth 1896, 209.

A *távoli felderítés* ezzel szemben a nagyobb távolságokra kiterjedő, az ellenség hadműveleti szintű felderítését jelentette. Ezt, különösen az első világháború elején a lovassági seregtestek (sereglovasság) végezték, amelynek során a feladatuk az ellenséges erők csoportosításának és helyzetének megállapítása volt, hírszerzőjárőrök és/vagy hírszerző különítmények alkalmazásával.¹⁶

A felderítés során a lovas seregtest ún. *hírszerzőjárőröket* különíthetett ki, amelyek kb. 10 kilométer távolságra a seregtest zöme előtt végeztek felderítést. Ennek során az ellenség biztosítócsapatainak helyzetét, valamint ezek kiterjedését kellett megállapítaniuk. Abban az esetben, ha az ellenség főereje a távolság miatt nem figyelhető meg, a hírszerzőjárőrnek az ellenség biztosító vonalát kellett megkerülnie, vagy azon átjutnia. Ezért, ha a szükség úgy kívánta, kisebb összecsapásokat is vállalnia kellett, amelyet a szabályzat bizonyos mértékig elő is írt: „kis ellenséges osztagok lehetőleg meglepőleg (lesállítás vagy rajtaütés) megtámadandók.” A hírszerzőjárőr létszáma függött a feladattól és attól, hogy milyen módon és hányszor kellett jelentést tenniük. A korabeli szabályzat szerint „legalább 10 lovas erejűek legyenek; azonban egész szakaszok is kiküldhetők” – egy lovas szakasz kb. 30–35 lovas. A hírszerzőjárőr-parancsnok személyének kiválasztása nagy körültekintést igényelt, ugyanis a feladat végrehajtásának idejére nagy önállóságot kapott.¹⁷

Hírszerző különítmény kiküldésére akkor került sor a korabeli szabályozó szerint: „Ha a távolság a hírszerzőjárőröktől igen nagygyá válik, úgy, hogy ezek egységesen többé nem vezethetők, nem támogathatók és esetleg fel nem válthatóak, ha hírek valószínűleg csak erősebb osztagok fellépése által nyerhetők, vagy ha fontos pontok megtartásáról van szó, hírszerző különítményeket kell előre tolni.”¹⁸ Azaz ha a felderítendő körlet nagy kiterjedésű, és a lovas csapat- vagy seregtest főcsapata azt teljes egészében csak kiküldötéssel tudta ellenőrizni. A különítmény saját zömétől legfeljebb 30 km-re távolodott el. A feladatának végrehajtása céljából szintén kiküldhetett járőröket és hírszerzőjárőröket.¹⁹

A különítmény vonatkozásában fontos megjegyezni, hogy feladatát harcérintkezés nélkül a legtöbbször nem tudta megoldani, ezért a határozottabb fellépés érdekében számereje jelentősebb volt, mint a hírszerzőjárőröké. Létszámukat tekintve, azt a feladathoz mérten a csapat-, illetve a seregtestparancsnok határozta meg. Számerejét a lovasság adta, ami általában egy század erőt jelentett, ha a szükség úgy kívánta (tereptárgy építése, javítása vagy rombolása), akkor lovas utászokkal is kiegészült a különítmény. További eltérést jelentett, hogy az ellenség eredményes leküzdésére a különítmények állományát a lovasok (esetünkben huszárok) mellett tűzérséggel, géppuskás és kerékpáros osztaggal is kiegészítették, megerősítették. A géppuskás osztagok tűzerejük és mozgékonyaságuk révén (csakúgy, mint a huszárok, lóháton közlekedtek) szinte mindig részét képezték az állománynak. Kevésbé volt gyakori a kerékpárosok beosztása, hiszen azok haladása nagyban függött az útviszonyoktól. A tűzérség ugyanezen okból csak akkor került egy-egy

16 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 33. §. 222. pont.

17 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 38. §. A).

18 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 34. §. 231. pont.

19 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 34. §.

hírszerző különítmény alárendeltségébe, ha arra a feladat miatt feltétlen szükség mutatkozott.²⁰

A harc elől nem tértek ki, ha feladatuk úgy kívánta, kezdeményezték is azt. A kijelölt felderítési körletet nem hagyták el, ha kényszerből erre mégis sor került, akkor mielőbb igyekezniük kellett oda visszatérni, amennyiben erre lehetőség volt. A végrehajtás tekintetében a parancsnok saját döntéseire volt utalva, nem csupán harchelyzetben, de állományának élelmezésében, éjjeleztetésének vagy a foglyokra vonatkozó intézkedések ügyében egyaránt. A megfelelő személy kiválasztása ezért is bírt nagy fontossággal egy-egy hírszerző különítmény élére, hiszen megfelelő képességekkel, valamint a döntéshozás bátorságával is rendelkeznie kellett a kapott feladat eredményes megoldásához.²¹

A feltett kérdésre visszakanyarodva, a vegyes hírszerző különítmény kifejezés „vegyes” megjelölése a különítmény heterogén felépítésére utal, arra, hogy a lovasságon, esetünkben huszárokon kívül más csapat- és fegyvernem is megjelent állományában.

A Hanvay-különítmény vállalkozása

Rátérve az eseményekre, Hanvay főhadnagy október 10-én reggel 4 órakor, az indulást megelőzően eligazítást tartott hírszerző különítménye számára, ahol többek között szóbelileg két járőr kiküldéséről intézkedett. Feladatuk szerint meg kellett határozniuk az ellenség helyzetét, valamint a gyorsabb előrejutás érdekében felderíteni a kijelölt útvonalak közvetlen környezetét (2. ábra).

Az 1. számú járőr parancsnoka báró Beess-Chrostin János főhadnagy volt, akinek a hírszerző különítmény a menetvonalától délre a vasútvonalig, a Mleczka folyó vonaláig kellett felderítenie. Miközben a 2. számú járőrnek Cseter őrmester parancsnoksága alatt a hírszerző különítmény menetvonalától északra Wislock folyóig, a Mleczka folyó vonaláig kellett eljutnia.

A különítmény fennmaradó része a következő menetrendben indult meg: az elővédet Szilágyi Zoltán hadnagy vezette, őket követte a zöm, amely állt a 3 huszár, a géppuskás, valamint a löveg szakaszból, amit az utóvéd követett és zárt.²² A parancsnok a főcsapat, majd az elővéd élén tartózkodott.

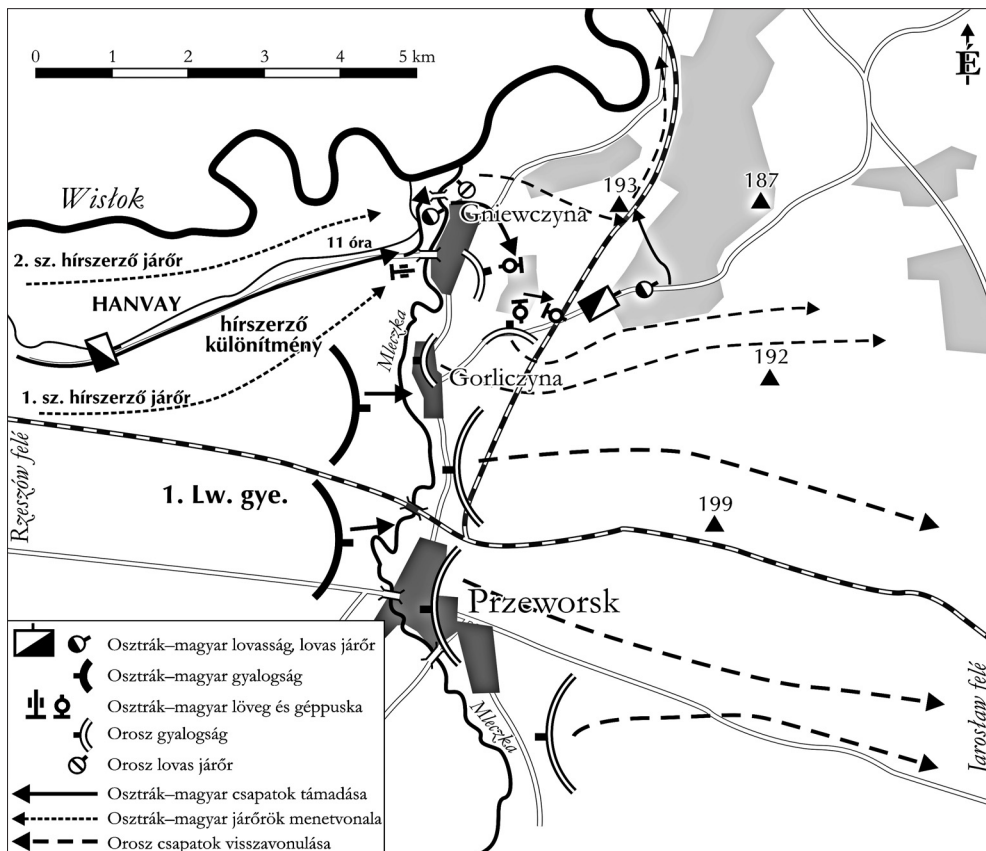
A gyors és folyamatos előrejutás már az elején akadályokba ütközött. A tüzérség fegyvernemi sajátosságának köszönhetően a lövegek vontatása, valamint a tüzérségi löszert szállító kocsik lassabb haladást követeltek meg, ami folyamatosan hátráltatta a különítmény gyorsabb előnyomulását. A tempót tovább akadályozták az előző napi esők miatt sártengerbe veszett utak, valamint a saját és az ellenség tevékenysége miatt hiányzó hidak. „A sok helyen víz alatt álló területek és az alig járható utak a kül. [hírszerző különítmény] előrejutását annyira lassúvá teszi, hogy ugyyszólván csak lépésben haladhat” – írta visszaemlékezésében Babics hadnagy, aki, mint a géppuskás szakasz parancsnoka vett részt a merész vállalkozásban.²³

20 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 38. § B) 257. pont.

21 Rónai Horváth 1896, 209.

22 Babics 1929, 4.

23 Babics 1929, 4.

2. ábra.

A Hanway-különítmény tevékenysége 1914. október 10-én

(Saját szerkesztés)

Az 1. számú járőr a Mlecza folyótól kb. 2-3 km-re lévő hírszerző különítménynek jelentette, hogy délen, Przeworsk (ma: Przeworsk, Lengyelország) településnél a saját gyalogság – a bécsi 1. Landwehr – vette fel a harcot az oroszokkal, amelyet az egyre élénkebb tüzérségi tevékenység is jelzett. A jelentés vételét követően Hanway főhadnagy és különítménye gyorsabb jármódba váltott, és a Landwehr egy szakaszát megelőzve folytatta előnyomulását. A harcok közben sem csitultak Przeworsk irányából, a menetvonaltól délre mindkét fél tüzérsége folyamatosan működött, miközben északról, a Wislock folyó irányából állandó puskatűz hallatszott. A különítmény délelőtt 11 óra körül érte el a Gniewczyzna település nyugati szélén lévő majort. Itt Hanway főhadnagynak azzal kellett szembesülnie, hogy a Mlecza folyó hídja megsemmisült, valamint az északra lévő gázló használata a magas vízállás miatt több mint kockázatos. Mindezt tetézte, hogy a két átkelési pontot Gniewczyznától keletre beásott orosz gyalogság figyelte, valamint járőreik a faluba is folyamatosan betörték.²⁴ Ilyen körülmények között nem volt lehetőség a gyors és zavartalan partváltásra.

Hanvay főhadnagy mérlegelve azt a tényt, hogy a tűzérsg a vártnál is jobban lassította a különítmény haladását, annak hátra hagyása mellett döntött. Megtehetette, ugyanis időközben a swietoniowai magaslatnál utolérték a széles harcalakzatba kelet felé nyomuló 1. Landwehr gyalogezredet, amelynek védelmébe utalhatta tűzérsgét és annak négy lovasát. Hanvay főhadnagy egyúttal a tűzérsgnek parancsba adta, hogy a majornál foglaljon tüzelőállást, mozdonyozzon le, és a mutatkozó célokat hatásos tűzzel küzdje le.²⁵ Ezt követően a lövegszakasz először a két települést lőtte, majd az országutat és a vasútvonalat vette célba, de megfelelő irányzóeszköz hiányában mindezt erősen váltakozó eredménnyel tette.²⁶

Időközben a faluban szerzett információkból kiderült, hogy a település északi részén kivezető út mentén a Mlecza folyón van egy átjáró. Ennek ellenőrzéséig Hanvay főhadnagy a hírszerző különítmény zömét a veszteségek elkerülése érdekében a falu északi részén állásba parancsolta báró Bees János főhadnagy parancsnoksága alatt. A híd meglétét az előreküldött Szilágyi hadnagy vezette elővéd nem csupán igazolta, de meg is óvta. Az oroszok annak érdekében, hogy megakadályozzák, vagy legalább lassítsák az ellenség partváltását, igyekeztek minden épített és természetes átjárót használhatatlanná tenni. A szóban forgó hidat a gyorsabb romba döntés érdekében szalmával vonták be. Mindezt tették azért, hogy a híd szerkezete teljes terjedelmében éghessen, és így gyorsabban válhasson a lángok martalékává.²⁷

A híd felgyújtásán munkálkodó orosz lovas osztagot egy váratlan támadással Szilágyi hadnagy és a huszárai szétkergették, a tüzet időben megfékezték, ezzel lehetővé téve az egyszerűbb partváltást.²⁸ A híd meglétének tisztázását követően a kapott parancs szerint az elővéd, majd később ennek biztosítása mellett a különítmény is átkelt. Fontos megjegyezni, hogy a híd eredeti rendeltetését tekintve gyalogos forgalomra épült, ezért a huszárok biztonságosan csak egyes sorban, lóról szállva tudtak azon átkelni, ami egy gyors visszavonulás esetén már komoly akadályt jelenthetett volna.

Tájékozódás céljából Hanvay főhadnagy a 2. számú járőrrel előre lovagolt, és az átkelést követően a hídtól egy terephullám fedezékében – takarásában – 193 Δ -tól dél-nyugatra levő erdősúcshoz vágatott. Itt egy túlerőben lévő orosz dragonyos járőrbe futottak, amelyet a Cseter őrmester vezette járőr határozott támadása sikeresen szétgrasztott.²⁹

A pillanatnyi harchelyzetről Hanvay főhadnagy megállapította, hogy Gniewczyna Tryniecka településtől délre teljesen kifejlett harc folyt. Przeworsknál folyamatos volt a tűzérsg tevékenység, míg Gniewczynától keletre az oroszok beásott állásaikban várták a falu irányából a támadást. Ezt támasztja alá az is, hogy járőreik folyamatosan a település határain belül bukkantak fel, várva a támadás megindulását.³⁰

24 Babics 1929, 4; Schwarzer 1924, 93; Einferr-Landwehr 4.

25 Henriquez 1930, 20.

26 Babics 1929, 6.

27 Babics 1929, 4.

28 Babics 1929, 4; Henriquez 1930, 20.

29 Schwarzer 1924, 93.

30 Henriquez 1930, 20.

A látottak alapján a hírszerző különítmény parancsnoka gyors és helyes elhatározásra jutott: „A beásott ellenség jobbszárnyának megkerülésére számom el magam, úgy, hogy az orosz állások mögött fekvő erdő széléről, meglepetésszerű támadással megzavarjam őket és lehetőleg megadjam a döntő lökést a visszavonuláshoz.”³¹ A terv kockázatos volt, de ki kellett használni, hogy az orosz vonal jobb szárnyán beásott gyalogság nem gondoskodott kellő biztosításról. Ez lehetővé tette a huszárok számára a viszonylag zavartalan mozgást az orosz vonal oldalába és hátába, valamint megadta a váratlan rajtaütés lehetőségét.

Hanvay főhadnagy tisztában volt a vállalkozás kockázatosságával, ezt jelentésében a következőképpen fogalmazta meg: „Tudom, hogy kudarcot vallva, esetleges visszavonulásunk ellenséges tűzben s csak egyenként átkelhető hidon lehetetlen.”³² Azt is mérlegelnie kellett, hogy az általuk használt útvonalat az oroszok bárhol és bármikor elzárhatják, még a terve sikeres kivitelezése esetén is. Az ellenség további erőinek elhelyezkedését és szándékait ugyanis Hanvay főhadnagy nem ismerte, ezért is kellett folyamatosan számítania orosz biztosító erők felbukkanására. Ezt a veszélyt fokozta, hogy akár a híd rombolására kirendelt lovasosztag, akár a dragonyos járőr által tett jelentések miatt az oroszok már célirányosan jelentősebb gyalogsági és/vagy lovassági erőket irányíthattak volna a körzetbe, ami végül nem történt meg – legalábbis rendelkezésre álló források erről nem tesznek említést.

A terv a pillanatnyi kedvező helyzeten alapult, ezért kulcsfontosságú volt az akció minél gyorsabb megindítása. Hanvay főhadnagy visszatért a hírszerző különítmény zöméhez és átvezette őket a hídon. Időközben az oroszok észrevették az oldalukban működő és a hátukba igyekvő ellenséges lovasságot. A bekerítés elkerülése érdekében az orosz gyalogság megkezdte a visszavonulást, állásainak kiürítését. Hanvay főhadnagy ennek láttán tudta, hogy nem késlekedhet, a különítményével a lehető leggyorsabb jármódba – vágtában – el kell érnie Gniewczyn településtől keletre elterülő erdősávot, ezzel elvágva az ellenség visszavonulási útvonalát. A szóbeli parancs szerint:

„1. szak. [szakasz] rajvonal, irány az erdő, ott tűzharchoz lóról, tüzelni elg. [ellenség] gység. [gyalogság] b. [bal] szárnyat bizt-ni [biztosítani], vágatát indulj.!

gp.szak. [géppuskás szakasz] tűzvonal, irány az előbbi tüzelőállás az erdő sarkon, vél elg. [ellenség] gyal [gyalogság]

2. 3. szak. [szakasz] oszlop gp. [géppuska] után vágatát indulj.!”³³

A hírszerző különítmény vágtában előretört az erdő irányába, ezt az orosz gyalogság észrevette és futólépésben igyekezett a bekerítést elkerülni. A huszárok gyorsan elérték az erdő nyugati szegélyét, és erős puskatűzzel árasztották el a még állásaikban álló, az eddig a falu felől támadást váró oroszokat. A lovak az idő szorítása miatt a rajvonal mögött közvetlenül, egy kisebb terephullám fedezékében álltak. A géppuskás szakasz az erdő északi sarkán foglalt tüzelőállást, és innen nyitotta meg tűzét. A visszavonulási útvonalaiktól részben elzárt ellenség kezdetben erősen védekezett, de az ellenállás az elszenvedett veszteségek miatt folyamatosan vesztett erejéből.

31 Henriquez 1930, 20.

32 Henriquez 1930, 20.

33 Babics 1929, 5.

A pillanatnyi harchelyzet szerint az orosz gyalogság Gniewczyn településtől 300 méterre lévő lövészárokból, míg a huszárok az erdő nyugati szegélyén fekvő tüzelési testhelyzetből és fedezék mögül vezettek egymásra tüzet.³⁴ Tény, hogy Hanvay főhadnagynak sikerült elvágnia az oroszokat a visszavonulási vonalaiktól, de a meglepés csak részben sikerült. Ez a félsiker pont attól fosztotta meg a hírszerző különítményt, amivel az oroszok létszámbeli fölényét ellensúlyozni tudták volna. A harcban így patthelyzet alakult ki. Az idő innentől kezdve az ellenséges vonalak mögött működő, kétséges visszavonulási lehetőségekkel és utánpótlás nélkül maradt és küzdő huszárszázad ellen dolgozott.

Hanvay főhadnagy tudta, hogy a lovasroham beásott ellenséggel szemben a meglepés ereje nélkül kudarcra van ítélve. Másik megoldásként a gyalogos roham szóba se jöhetett, itt az elsődleges probléma az elégtelen létszám volt. Az oroszok többszörös túlerőben voltak a helyszínen, valamint számítani lehetett arra, hogy mélységből bármikor erősítést vonhatnak előre. Másodszor pedig a huszárok nem rendelkeztek a közelharcához szükséges szuronnyal, valamint fedezék kialakításához szükséges ásóval. Ilyen körülmények között Hanvay főhadnagy és hírszerző különítménye csak korlátozott ideig tarthatott ki. A század azonban kitartott, még annak ellenére is, hogy a megoldás keresésének közepette újabb fenyegetéssel találták szembe magukat.

Az oroszok a kialakult tűzharc ellenére, annak biztos tudatában, hogy az ellenséget puskatüzükkel megállították, folytatták a visszavonulást. A huszárok által megszállt erdőt nagyobb ívben igyekeztek kikerülni, így az országúttól délre vonultak. Ezt észelve Hanvay főhadnagy a géppuskákat az erdő déli szegélyére rendelte, és innen hatásos tűzzel rajtaütött az oroszok zárt alakzatain. Az ellenség erre az út mellett árokba húzódott, itt sorait rendezte és válaszul támadáshoz fejlődött. A hírszerző különítmény eddig sem könnyű helyzete ezzel még súlyosabbá vált, ugyanis archban és a balszárnyon túlerőben lévő ellenséggel küzdött, míg a hátában ellenséges portyázó lovasság jelent meg. Az egyetlen visszavonulási útvonal az északnyugati irányba kínálkozott, a gyalogos híd irányába, de ennek használhatósága is egyre kétségesebbé vált az idő előrehaladtával.

A huszárok kitartása azonban meghozta az eredményt. Az oroszok látva, hogy a tüzelés ereje nem csökkent, a támadást nem indították meg. Ez esetben arra lehet gondolni, hogy az oroszok nagyobb csapattestet, így egy nagyobb támadás előkészítését feltételezték az események mögött. Vélhetően az sem növelte a harci morált az ellenség soraiban, hogy időközbe az 1. Landwehr-gyalogezred előre tolt osztagai az előttük kibontakozó harcot észelve a huszárok lekötő tűzének támogatásával Gniewczyn község keleti szegélyétől előtörtek és megrohmozták az orosz vonalakat.³⁵

A támadás során a gyalogezred katonáinak puskatüze nem csupán az oroszokat, de a hírszerző különítmény huszárait is érte. „A kül. [különítmény] ezek tüztől [1. Landwehr-gyalogezred] is szenved, több sebesült Manlichertől³⁶ kap lövést³⁷ – írja

34 Babics 1929, 6.

35 Einferr-Landwehr 5.

36 Mannlicher M1895: Ferdinand von Mannlicher által tervezett gyalogsági ismétlő puska. Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének legnagyobb számban rendszeresített fegyvere volt az első világháborúban.

37 Babics 1929, 6.

visszaemlékezésében Babics Gyula százados, aki a harcokban még hadnagyként vett részt. Jogosan merül fel a kérdés az olvasóban, hogy az eddig biztos fedezék mögül harcoló huszárok miként is szenvedhettek a gyalogság puskatüzétől? A válasz rop-pant egyszerű, Hanvay főhadnagy látva a Landwehr meginduló rohamát, különítményét, vélhetően a harc hevében hozott gyors döntést nyomán gyalogrohamra indította. Ennek során elszenvedett sérülésekre utalhatott Babics százados leírásában. Ugyan a rendelkezésre álló forrásanyagok arról nem tesznek említést, de feltételezhető, hogy a rohamozó gyalogosokat is érthette baráti tűz a támadás során a különítmény részéről. Ennek ellenére, a közös fellépés eredményeként az oroszok közül fogságba esett 1 tiszt és kb. 100 fő.³⁸

A géppuskás szakaszt a visszavonuló orosz gyalogság zavarására Hanvay főhadnagy a közeli vasúti kereszteződésig üggetésbe előrerendelte. A szakasz a rendezetlenül visszavonuló orosz gyalogságot, amíg azt lehetséges volt, hatásos tűzzel lőtte, de azok gyorsan eltűntek a közeli erdőben. Időközben a különítmény is felzárkózott és a vasúti átjárónál gyülekezett. A parancsnoki intézkedés szerint az elővéd és a járőr tovább nyomul az ellenség után keletre az erdő irányába, majd őket követi átnyergetés után a különítmény zöme.³⁹

Ezen a ponton azonban némiképpen érthetatlenné válik Hanvay főhadnagy pontos szándéka. Vagy mégsem? Tény ugyanis, hogy a különítmény az előnyomulás során és a harcban kifáradt, a lovak hajnal óta étlen-szomjan voltak, a huszárok sem étkeztek, valamint a nap is már lenyugvóban volt. Ezért is talány, hogy a különítmény parancsnoka miért akart még egy felderíthetetlen sűrű erdőben előnyomulni? Vélhetően az elért siker okozta lendület hajtotta, valamint annak reménye, hogy az elért eredményeket az üldözéssel még teljesebbé tudja tenni. Gyorsan kiderült azonban, hogy a különítmény aznapi fényes fegyvertényét már nem lehetett tovább fényesíteni.⁴⁰

Az előre küldött elővéd ugyanis az erdőben ellenséges tűzbe került. Egyértelművé vált, hogy lóháton a felderítés a sűrű erdőben nem folytatható, gyalogosan pedig a sötétség miatt kockázatos vállalkozás lett volna a felderítetlen terepen. A különítmény visszavonult és északi irányba kitért, hogy folytathassa az előnyomulást, amit az éjjelezésre vonatkozó parancs megérkezése hiúsított meg. Ennek értelmében ugyanis a hírszerző különítménynek saját gyalogság mögé, Gniewczyn településre kellett bevonulnia.⁴¹

Másnap október 12-én Hanvay főhadnagy a parancsban megszabott célt, a San folyó vonalát elérte. Innen, október 13-án sikeresen bevonult Gorliczyn (ma: Gorliczyn, Lengyelország) településen álló ezredéhez, a császári és királyi 9. huszárezredhez.⁴²

38 Babics 1929, 6; Schwarzer 1924, 95.

39 Schwarzer 1924, 95; Henriquez 1930, 21.

40 Henriquez 1930, 21.

41 Babics 1929, 6.

42 Henriquez 1930, 23.

A vállalkozás eredménye és a veszteségek

A Hanvay főhadnagy vezette hírszerző különítmény tevékenységéről megállapítható, hogy a huszárok vakmerő akciójának eredménye az orosz arcvonal északi részének összeomlása, az itt álló kb. 2-3 zászlóalj gyors és rendezetlen visszavonulásra kényszerült. A különítmény közvetetten és közvetlenül kb. 400 orosz katonát fogott el. A sikert jól bizonyítja az is, hogy az orosz arcvonal északi része mellett a déli is megingott, amelynek későbbi eredménye lett Przeworsk település sikeres bevétele.⁴³

A hírszerző különítmény bátor és határozott fellépésének hatása lemérhető, abból is, hogy az 1. Landwehr gyalogezred állományából a roham következtében csupán 16 fő veszteséget szenvedett (4 halott és 12 sebesült).⁴⁴ Hasonló, gyalogosan végrehajtott támadásoknál jóval magasabb veszteségszámok⁴⁵ voltak megszokottak. Hanvay főhadnagynak aznap, október 10-én mindössze 2 halottja és 5 sebesültje volt.⁴⁶

A hírszerző különítmény két elesett katonájának neve a budapesti Hadtörténelmi Levéltárban őrzött 378. számú halotti anyakönyvben megtalálható. Az ebben szereplő és rendelkezésre álló adatok tükrében, valamint a halotti anyakönyvben a veszteséget igazoló személyek – Grézer Károly százados, Hanvay és Bees főhadnagyok, akik maguk is részesei voltak az eseményeknek – alapján bizonyítható, hogy Uchnak Márk huszár tizedes és Held Gyula közhuszár a Hanvay László főhadnagy vezette hírszerző különítmény kötelékében haltak hősi halált. A sebesültek tekintetében a források alapján csupán két fő részleges azonosítása történhetett meg, a további két fő kilétét illetően információk nem állnak rendelkezésre (2. táblázat).

Hanvay László főhadnagy vezette hírszerző különítmény fegyverténye jól példázta és bizonyította, hogy a huszár csapatnem eredményre volt képes, ha a kor követelményeinek figyelembevétel mellett eredeti funkciójában számoltak vele. A huszárság kisebb kötelékben – szakasz, század –, valamint régi harci erényeinek mentén történő alkalmazásával – rejtett mozgás, váratlan és gyors rajtaütés szerű támadás – még egy többszörös túlerőben, állásaiban lévő ellenséges gyalogságot is képes volt visszavonulásra, terveinek feladására kényszeríteni.

43 Einfer-Landwehr 5; Schwarzer 1924, 95.

44 Einfer-Landwehr 5.

45 Veszteség: a katona fegyveres konfliktus közben harcképtelen, vagy olyan állapotba kerül, ami a további szolgálatát, alkalmazhatóságát akadályozza, lehetetlenné teszi. Ennek értelmében a veszteség fogalmába tartozik: az elesett, a meghalt, az eltűnt, a megsebesült, a sérült, a beteg és a hadifogságba jutott katona. Kiss 2014, 50.

46 Henriquez 1930, 21.

2. táblázat.
A hírszerző különítmény 1914. október 10-i vesztesége
 (Saját szerkesztés)

Név		Uchnak Márk ⁴⁷	Hedl Gyula ⁴⁸	Diósi (?) ⁴⁹	Szántó (?) ⁵⁰	(?) ⁵¹	(?) ⁵²
Rendfokozat		tizedes	közhuszár				
Alakulat		cs. és kir. 9. huszárezred					
Alegység		3. század	1. század	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Születési idő		1891 (?) 1892 (?)	1890 (?) 1891 (?)	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Születési hely		Csejkő (Bars vármegye)	Bakonybél, Bakonyszentlászló (?) (Veszprém vármegye)	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Veszteség	típusa	elesett		megsebesült			
	ideje	1914. 10. 10.					
	helye	Gniewczyna (Galícia)					
Eltemetve	ideje	1914. 10. 12.		–	–	–	–
	helye	Gniewczyna Tryniecka		–	–	–	–
Vallás		római katolikus		n. a.	n. a.	n. a.	n. a.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- Babics Gyula 1929. *Visszavonulóban lévő ellenséget üldöző lovas különítmény működése – cs. és kir. 9. huszárezred 1914. okt. 5–13.* Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár /Tanulmánygyűjtemény, 976. sz.
- Balla Tibor 2019. *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Altábornagyk. 2.* Budapest: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum.
- (bauerntali) Bauer Viktor 1922. *A cs. és kir. 10. /budapesti:/ lovashadosztály szereplése a világháborúban 1914–1918.* Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár /Tanulmánygyűjtemény, 491. sz.
- Dernyey (Szlavnic) György 1941. *Vilmos a német birodalom trónörököse és Poroszország trónörökösének nevét viselő cs. és kir. Jász-Kun 13. huszárezred története 1859–1918.* Budapest.
- Die Einfer-Landwehr am San. Gefecht bei Gniewczyna Tryniecka, 10. Oktober 1914. *Danzer's Armee-Zeitung*, 1916. Nr. 37–38.
- Schwarzer Jenő 1924. *Magyar husárok a világháborúban. Második közlemény.* *Hadtörténelmi Közlemények*, 25 (1): 90–100.

47 Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár /Halotti anyakönyvek 378/55; Osztrák Hadilevéltár (Kriegsarchiv) /Halotti anyakönyvek 2874/002 fol.

48 Hadtörténelmi Levéltár /Halotti anyakönyvek 378/54; Kriegsarchiv /Halotti anyakönyvek 2874/002 fol.; Babics 1929, 7.

49 Babics 1929, 6.

50 Babics 1929, 7.

51 Henriquez 1930, 21.

52 Henriquez 1930, 21.

- Henriquez Vince 1930. *A cs. és kir. 9. sz. gróf Nádasdy huszárezred története.*
Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Halotti anyakönyvek.
- Kiss Gábor 2014. Az I. világháború veszteségi adatainak kezelése a világháborútól napjainkig.
Veszteségi iratok a bécsi hadilevéltárban, valamint a budapesti Hadtörténelmi Levéltárban.
Levéltári Szemle, 64 (4): 51–60.
- Markó Árpád et al. 1936. *A magyar huszár. A magyar lovaskatona ezer évének története.*
Budapest: Reé László Kiadása.
- Oszttrák Hadilevéltár (Kriegsarchiv) Halotti anyakönyvek.
- Rónai Horváth Jenő 1896. *Az alkalmazó harcászat kézikönyve.* Budapest.
- Schematismus für das K. u. K. Heer und für die K. u. K. Kriegsmarine für 1914.* Wien.
- Szolgálati szabályzat a magyar királyi honvédség számára. II. rész (Harctéri szolgálat) 1917.*
(az 1913. évi utánnnyomása)
- A világháború 1914–1918 1934. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére.*
VI. kötet. Budapest: A M. Kir. Hadilevéltár.